УДК 343.346:355.233.2
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2026.5/44

Мединський Д. В.
https://orcid.org/0000-0002-8081-8712
Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут

МЕХАНІЗМ ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ КУРСАНТІВ ВІЙСЬКОВИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ ЗА САМОВІЛЬНЕ ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ: СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ТА НАПРЯМИ ПРОФІЛАКТИКИ

Стаття розглядає актуальне забезпечення юридичної відповідальності курсантів вищих військових закладів освіти за самовільне залишення військової частини шляхом зіставлення норм адміністративного, кримінального законодавства, практики Верховного Суду і чинного нормативного регулювання. Дослідження виконано із застосуванням формально-юридичного, порівняльно-правового, системно-структурного та логіко-правового методів. Проаналізовано положення дев'яти нормативно-правових актів, чотирьох рішень Верховного Суду, шести сучасних наукових публікацій і матеріалів правозастосовної практики за 2022–2025 роки. Проведено порівняльний аналіз правового статусу курсанта, особливостей застосування ст. 172-11 КУпАП і ст. 407 КК України, а також механізмів дисциплінарної відповідальності. Встановлено, що найбільші труднощі виникають не через недостатність правового регулювання, а через неоднакове тлумачення понять «місце служби», «самовільність» і «поважна причина» під час кваліфікації конкретних випадків. Аналіз судової практики показав, що правові позиції Верховного Суду забезпечили єдині підходи до визначення моменту закінчення триваючого правопорушення та розмежування адміністративної і кримінальної відповідальності. Водночас механізми раннього виявлення ризикової поведінки курсантів залишаються недостатньо врегульованими. На цій підставі запропоновано авторську трирівневу модель профілактики, яка інтегрує дисциплінарні, організаційні, психологічні та правові заходи, визначає розподіл повноважень між посадовими особами ВВНЗ, Військовою службою правопорядку, ТЦК та СП і органами досудового розслідування та забезпечує послідовне реагування на кожній стадії формування ризику СЗЧ. Наукова новизна полягає у поєднанні аналізу правового статусу курсантів, судової практики та механізмів профілактики в єдиній концептуальній моделі. Запропоновані положення можуть бути використані під час удосконалення внутрішніх процедур ВВНЗ, організації профілактичної роботи, підготовки службових алгоритмів реагування та забезпечення однакового застосування норм військового законодавства.

Ключові слова: *курсанти вищих військових закладів освіти, самовільне залишення військової частини, військові кримінальні правопорушення, правова відповідальність курсантів, профілактика СЗЧ, військова дисципліна.*

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану, підтримання військової дисципліни та сумлінне виконання службових обов'язків – набувають значної ваги. Це повною мірою стосується осіб, які здобувають освіту у вищих військових навчальних закладах, адже їхня правомірна поведінка є запорукою боєздатності війська. Специфіка статусу курсантів полягає в поєднанні навчального процесу з несенням військової служби, що створює унікальні умови для реалізації їхніх прав та обов'язків. У цьому розрізі, самовільне залишення місця служби переростає зі звичайного дисциплінарного проступку в чинник, який безпосередньо впливає на ефективність підготовки кадрів, стан кадрового забезпечення сектору безпеки й оборони та загальний рівень правопорядку у війську. Саме тому дослідження механізмів притягнення курсантів до відповідальності за подібні діяння є надзвичайно актуальним в умовах сьогодення.

© Мединський Д. В., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Водночас на практиці виникає суттєва проблема, яка полягає в тому, що хоча чинне законодавство встановлює загальні засади відповідальності військовослужбовців, застосування цих норм правової відповідальності до курсантського складу часто відзначається непослідовністю. Основні труднощі пов'язані з чітким розмежуванням дисциплінарної, адміністративної та кримінальної відповідальності і визначенням просторових меж військової частини та підбором адекватних профілактичних заходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика юридичної відповідальності військовослужбовців за самовільне залишення військової частини (СЗЧ) дедалі частіше привертає увагу дослідників у галузі військового права. Так, у публікації Бейкун А. Л. та ін. [1] висвітлені особливості реалізації цього виду відповідальності, підстави для звільнення від неї, а також проблемні аспекти правової кваліфікації відповідних діянь. Бейкун А. Л. та ін. слушно зауважують, що чинні правові норми містять чимало спірних положень, які ускладнюють однозначну оцінку поведінки військовослужбовця.

Дещо інший ракурс обирають Голець В. В. та Попович А. С. [2], зосереджуючись на практиці застосування статті 407 Кримінального кодексу України (КК). Їхня робота переконливо демонструє, що головні труднощі виникають при встановленні окремих елементів складу злочину та при розмежуванні цього діяння зі суміжними правовими конструкціями, що часто призводить до неоднозначних рішень. Слід виділити дослідження Замахіна А. Л. [3], яке вирізняється тим, що аналізує кваліфікацію самовільного залишення частини саме в умовах воєнного стану. Автор показує, як спеціальний правовий режим суттєво трансформує підходи до оцінювання таких діянь, тим самим зміщуючи акценти порівняно з мирним часом.

Проблеми визначення об'єкта цього правопорушення та неоднозначність тлумачення ключових категорій ґрунтовно проаналізовано в роботі Ленди О. В. [5]. Його висновки резонують із міркуваннями Цісара Д. та Халимона С. [18], які досліджують правовий статус курсантів і слушно акцентують, що поєднання навчання і служби створює унікальні, специфічні умови для реалізації їхніх прав і обов'язків, що не можна ігнорувати при кваліфікації злочину. Прикладні аспекти застосування статті [18], а також окремі труднощі, що виникають у правозастосовній практиці, додатково висвітлюються у дослідженні Шульги А. М. та Міненкова О. Д. [19].

Таким чином, існує вагомий доробок із різних аспектів проблеми визначення рівня правової відповідальності курсантів вищих військових закладів освіти за самовільне залишення військової частини, однак поза увагою дослідників досі залишається питання поєднання особливостей правового статусу курсантів, механізмів юридичної відповідальності, судової практики та організаційно-правових засобів профілактики. Цей не заповнений пробіл і зумовлює необхідність окремого дослідження, спрямованого на вдосконалення підходів до правового реагування та запобігання випадкам СЗЧ курсантами військових закладів освіти.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування особливостей застосування норм адміністративного та кримінального законодавства до курсантів вищих військових закладів освіти у випадках самовільного залишення місця служби та визначення напрямів удосконалення профілактики таких правопорушень.

Виклад основного матеріалу. Практика розгляду справ про самовільне залишення військової частини демонструє одну стійку проблему. Статус курсанта нерідко сприймають насамперед через його освітню складову діяльності. Окремий статистичний облік випадків самовільного залишення військової частини саме серед курсантів вищих військових закладів освіти в Україні не ведеться. Офіс Генерального прокурора України оприлюднює дані лише щодо загальної кількості ст. 407 КК України стосовно всіх категорій військовослужбовців без їх розмежування за статусом чи місцем проходження служби (рис. 1). Дані рисунку 1 свідчать про стрімке зростання кількості кримінальних проваджень за ст. 407 КК України протягом 2022–2025 років. Якщо у 2022 році було зареєстровано 6,6 тис. проваджень, то у 2025 році їх кількість досягла 162,3 тис., тобто збільшилася майже у 25 разів.

Водночас законодавство закріплює інший підхід. Під час навчання у вищому військовому навчальному закладі особа проходить військову службу та набуває статусу військовослужбовця контрактної форми. Саме цей статус і визначає межі прав, обов'язків і відповідальності відповідно до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України та Положення про вищі військові навчальні заклади [10; 11; 14].

Д. Цісар та С. Халимон наголошують, що курсант поєднує дві правові ролі: здобувача освіти та військовослужбовця. Саме ця подвійна природа

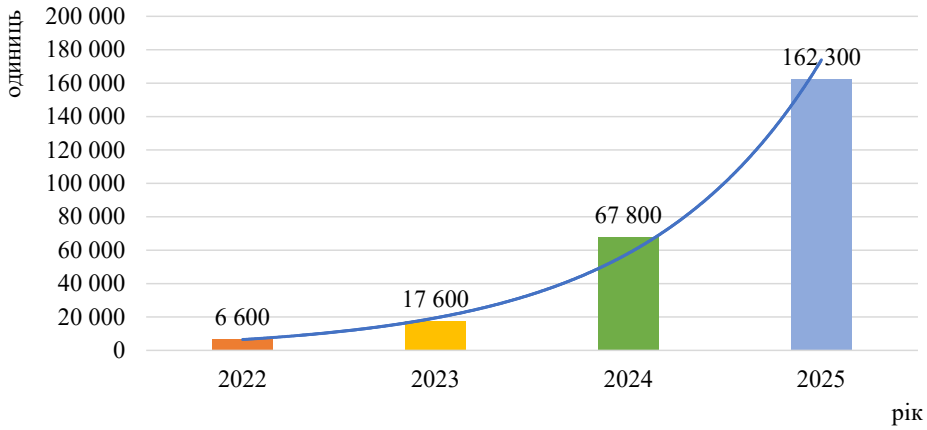

Рис. 1. Динаміка зареєстрованих кримінальних проваджень за самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 407 КК України) серед військовослужбовців України у 2022–2025 роках [17]

Таблиця 1

Кваліфікація випадків самовільної відсутності курсантів ВВНЗ залежно від юридично значущих обставин під час навчального процесу

№ з/п	Місце самовільного вибуття курсанта	Тривалість відсутності	Правовий режим проходження служби	Основний вид відповідальності	Кваліфікаційна проблема	Ризик помилкової правової оцінки
1	Територія ВВНЗ	До 3 діб	Повсякденна діяльність	Дисциплінарна або адміністративна	Відмежування від порушення внутрішнього розпорядку	Заниження суспільної небезпеки діяння
2	Територія ВВНЗ	Понад 3 доби	Повсякденна діяльність	Кримінальна (ст. 407 КК України)	Встановлення моменту початку СЗЧ	Помилкове застосування ст. 172-11 КУпАП
3	Навчальний центр	До 3 діб	Тактична підготовка	Адміністративна	Визначення статусу місця служби	Ігнорування факту виконання службових обов'язків
4	Навчальний центр	Понад 3 доби	Тактична підготовка	Кримінальна	Визначення строку відсутності	Неправильне обчислення строків
5	Військовий полігон	Будь-який строк в особливий період	Виконання навчально-бойових завдань	Переважно кримінальна	Оцінка суспільної небезпеки	Вплив на бойову готовність
6	Місце стажування у військовій частині	Понад 3 доби	Стажування	Кримінальна	Визначення підпорядкування курсанта	Конфлікт компетенції між ВВНЗ та частиною
7	Відпустка	Невчасне повернення	Законне вибуття	Адміністративна або кримінальна	Оцінка поважних причин	Формальний підхід до доказів
8	Медичний заклад	Несвоєчасне прибуття	Лікування	Індивідуальна оцінка	Перевірка медичних документів	Хибна оцінка поважності причин
9	Будь-яке місце служби	Добровільне повернення	Особливий період	Можливе звільнення від відповідальності	Застосування спеціального механізму звільнення	Неоднакова судова практика

Джерело: сформовано на основі [4; 5; 19; 20]

породжує труднощі під час кваліфікації окремих дисциплінарних і кримінальних проступків. Це помітно тоді, коли факт відсутності відбувається не в казармі, а під час польових занять, стажуванні чи перебуванні на навчальному полігоні [18, с. 62–63].

Проблема ускладнюється моментом набуття та припинення статусу курсанта. Формально військова служба починається не з першого заняття, а з моменту зарахування до списків особового складу та складення військової присяги. Аналогічно припинення навчання не завжди означає негайне припинення військової служби. У результаті виникають ситуації, коли особа вже фактично вибула з навчального процесу, але ще залишається суб'єктом військового правопорушення.

Доволі дискусійною є кваліфікація випадків самовільного залишення території військового закладу освіти. Частина практиків ототожнює такі дії зі звичайним порушенням внутрішнього розпорядку. Інша частина розглядає їх як прояв самовільного залишення місця служби. Причина полягає у відсутності однакових підходів до визначення меж місця служби курсанта. Якщо для військовослужбовця бойової частини таким місцем є конкретна військова частина або район виконання завдань, то для курсанта перелік локацій значно ширший [1, с. 9] (табл. 1).

Дані, наведені у табл. 1, демонструють, що більшість помилок виникає не через відсутність законодавчих норм, а через неоднакове тлумачення категорій: «місце служби», «поважна причина» та «самовільність». Саме на ці прогалини звертають увагу А. Бейкун та ін., аналізуючи механізм юридичної відповідальності за СЗЧ. Автори підкреслюють відсутність чіткого законодавчого визначення поважних причин та критеріїв самовільності поведінки військовослужбовця [1]. Цікаво, що для курсантів такі прогалини створюють ще більші труднощі під час проходження військової служби. Причина полягає у специфіці їх служби. Вони постійно переміщуються між аудиторіями, казармами, полігонами, локаціями, навчальними центрами та місцями практичної підготовки.

Судова практика останніх років демонструє поступове формування єдиних підходів до розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за СЗЧ. Центральне місце посідає критерій тривалості відсутності військовослужбовця на місці несення служби. Саме він виступає головною межею між адміністративним проступком та кримінальним правопорушенням. А. Замахін звертає увагу на наявність нормативної колізії між положеннями ст. 172-11 КУпАП та ст. 407 КК України. Автор показує, що адміністративне і кримінальне законодавство фактично регулюють схожі діяння, але використовують різні критерії оцінки їх суспільної небезпечності [3].

Позиція Верховного Суду у справі № 574/726/22 стала орієнтиром для нижчих судів. Суд наголосив, що перевищення встановлених законом строків відсутності формує підстави для кримінально-правової оцінки діяння. Такий підхід уніфікував практику та зменшив кількість випадків неправильної кваліфікації [7]. Показовим є рішення у справі № 574/726/22, у якій військовослужбовець залишив місце служби 28 вересня 2022 року та повернувся лише 11 жовтня 2022 року. Захист наполягав на кваліфікації діяння за ч. 4 ст. 172-11 КУпАП, однак Верховний Суд погодився з судами попередніх інстанцій і зазначив, що відсутність понад десять діб в умовах воєнного стану утворює склад злочину, передбачений ч. 5 ст. 407 КК України.

Інший приклад міститься у справі № 473/3261/23, де Касаційний кримінальний суд роз'яснив, що самовільне залишення місця служби має тривалий характер і вважається закінченим лише з моменту добровільного повернення військовослужбовця, його затримання або припинення правопорушення в інший передбачений законом спосіб. Такий підхід забезпечив однакове визначення моменту закінчення злочину під час застосування ст. 407 КК України.

Не менш складним залишається і питання доведення умислу вчинення злочину. У справах за участю курсантів захист часто посилається на психологічне виснаження, сімейні обставини, проблеми адаптації до військового середовища або конфлікти з командуванням. Самі по собі такі обставини не виключають відповідальності. Вони можуть враховуватися під час оцінки вини та призначення покарання. У роботі В. Гольця та А. Поповича акцент зроблено на суб'єктивній стороні правопорушення. Автори переконливо показують, що встановлення форми вини залишається одним із найбільш складних елементів кваліфікації за ст. 407 КК України. Особливого значення набуває аналіз мотивів поведінки та попередніх дій особи [2].

Окреме місце у системі юридичної відповідальності курсантів займає дисциплінарна відповідальність, яка застосовується за порушення військової дисципліни відповідно до Дисциплінарного статуту Збройних Сил України [6]. Дисциплінарна відповідальність курсантів за само-

вільне залишення військової частини або місця служби настає незалежно від можливого застосування адміністративної чи кримінальної відповідальності. Вона реалізується відповідно до Дисциплінарного статуту Збройних Сил України та передбачає накладення дисциплінарних стягнень з урахуванням характеру порушення, тривалості відсутності, наслідків і попередньої поведінки курсанта. До порушника можуть застосовуватися зауваження, догана, сувора догана, позбавлення чергового звільнення, попередження про неповну службову відповідність або інші дисциплінарні заходи, передбачені законодавством і статутами Збройних Сил України.

Ще один напрям судової практики пов'язаний із добровільним поверненням військовослужбовця до місця служби. Відповідні правові позиції Верховного Суду поступово формують механізм звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які вперше вчинили СЗЧ та добровільно повернулися до подальшого проходження служби [8; 15].

Цей підхід має не лише каральне, а й відновлювальне спрямування. Законодавець намагається повернути підготовленого військовослужбовця до системи оборони держави замість його остаточного вибуття з неї. На це звертають увагу Бейкун А. Л., Пелагеша О. Г., Мина В. В., аналізуючи інституційні та процедурні труднощі звільнення від відповідальності за СЗЧ [1].

Правозастосування щодо курсантів військових закладів освіти має власну специфіку. Після добровільного повернення курсанта необхідно одночасно вирішити кілька взаємопов'язаних питань: визначити вид юридичної відповідальності, оцінити можливість продовження навчання, встановити доцільність подальшого проходження військової служби та вирішити питання щодо збереження статусу курсанта. Судова практика свідчить про поступову відмову від формального підходу до таких справ. Під час кваліфікації дедалі частіше враховуються тривалість самовільної відсутності, обставини її виникнення, поведінка курсанта після повернення, результати службової перевірки та рівень виконання ним службових і навчальних обов'язків до вчинення правопорушення. Саме комплексна оцінка цих обставин забезпечує індивідуалізацію юридичної відповідальності та зменшує ризик прийняття необґрунтованих рішень щодо подальшого проходження служби і навчання.

Практика застосування ст. 407 КК України демонструє, що механізм реагування на самовільне залишення військової частини функціонує значно ефективніше, ніж механізм його попередження [2; 4]. Така ситуація формує певний дисбаланс. Проблема набуває особливої актуальності саме у військових закладах вищої військової освіти. Курсант поєднує статус військовослужбовця та здобувача вищої освіти [18]. Це створює додаткове навантаження, яке відсутнє у більшості інших категорій військовослужбовців. Особа одночасно виконує вимоги освітньої програми, наказів командування, положень військових статутів та внутрішнього розпорядку закладу.

Аналіз судової практики свідчить, що більшість випадків СЗЧ пов'язана не з одноразовим порушенням військової дисципліни, а з тривалим невиконанням обов'язку щодо своєчасного повернення до місця служби. Так, у справі № 574/726/22 Верховний Суд дійшов висновку, що відсутність військовослужбовця понад встановлений законом строк в умовах воєнного стану утворює склад злочину, передбачений ст. 407 КК України, а не адміністративного проступку. У справі № 473/3261/23 суд роз'яснив, що самовільне залишення військової частини є триваючим кримінальним правопорушенням, яке припиняється лише після добровільного повернення, затримання особи або настання інших юридично значущих обставин [6; 7; 8; 9]. Правопорушенню передує певний період накопичення негативних факторів. Серед них найбільш поширеними є труднощі первинної адаптації до військового середовища, конфлікти з безпосередніми командирами, погіршення психологічного стану, незадовільні результати навчання та втрата мотивації до проходження служби [1; 19]. Для наочного відображення структурних змін у динаміці кримінальних проваджень за ст. 407 КК України доцільно подати їх графічну інтерпретацію (рис. 2).

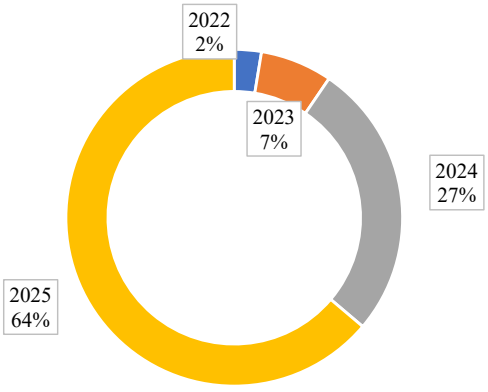

Рис. 2. Структура зареєстрованих кримінальних проваджень за ст. 407 КК України у 2022–2025 роках [17]

Чинні нормативні акти регламентують обов'язки посадових осіб щодо підтримання військової дисципліни, проте не формують єдиного профілактичного механізму для ВВНЗ [10; 11; 12; 13; 14]. У результаті окремі суб'єкти профілактики виконують свої функції ізольовано один від одного. На цій підставі систематизуємо існуючий розподіл повноважень та виявимо прогалини, які безпосередньо впливають на попередження СЗЧ серед курсантів ВВНЗ (табл. 2).

Матеріали табл. 2 демонструють цікаву закономірність. Більшість виявлених прогалин має процедурний характер. Інакше кажучи, проблема виникає не через відсутність правових норм, а через недостатню інтеграцію вже існуючих механізмів профілактики.

Дослідження законодавства та судової практики показує, що чинна система реагування орієнтована переважно на стадію після вчинення правопорушення [7; 8; 9; 10]. Закон № 2839-IX від 13.12.2022 посилив кримінально-правові механізми відповідальності в особливий період [16]. Законопроєкт № 13260 продовжує розвиток цього напряму [18]. На нашу думку, найбільш ефективною для військових закладів освіти є трирівнева профілактична модель. На першому рівні профілактичні заходи спрямовуються на виявлення передумов правопорушення, коли курсант ще не допустив порушення військової дисципліни, але його поведінка свідчить про можливість виникнення такого ризику. Другий рівень охоплює ситуації, у яких вже зафіксовано окремі дисциплінарні порушення, ознаки дезадаптації або інші фактори, що потребують комплексного управлінського реагування. Третій рівень застосовується після встановлення факту самовільного залишення місця служби та передбачає чітку взаємодію ВВНЗ, Військової служби правопорядку, ТЦК та СП, органів досудового розслідування й командування під час документування події, визначення виду юридичної відповідальності та організації подальших профілактичних заходів (табл. 3).

Для завершення статті рекомендую подати рекомендації щодо профілактики СЗЧ серед курсантів ВВНЗ у вигляді конкретних заходів.

Нормативно закріпити єдиний алгоритм реагування на випадки СЗЧ курсантів ВВНЗ із визначенням повноважень командирів, керівництва закладу освіти, Військової служби правопорядку, ТЦК та СП і органів досудового розслідування.

Запровадити систему раннього виявлення курсантів групи ризику, яка передбачатиме постійний моніторинг дисциплінарної практики, результатів психологічного супроводу та адаптації до умов військової служби.

Уніфікувати порядок документування фактів СЗЧ шляхом розробки єдиних форм службових документів, строків повідомлення та процедур передачі інформації між усіма суб'єктами реагування.

Удосконалити відомче нормативне регулювання щодо особливостей застосування дисциплінарної, адміністративної та кримінальної відповідальності саме до курсантів ВВНЗ з урахуванням їхнього спеціального правового статусу.

Створити єдину інформаційно-аналітичну систему обліку випадків СЗЧ серед курсантів, що забезпечить накопичення статистичних даних, аналіз причин правопорушень та оцінювання ефективності профілактичних заходів.

Впровадити комплексну трирівневу модель профілактики СЗЧ, яка поєднуватиме первинне попередження ризиків, адресну роботу з курсантами групи ризику та міжвідомчу координацію після встановлення факту самовільного залишення військової частини.

Висновки. Дослідження показало, що механізм юридичної відповідальності курсантів за самовільне залишення військової частини формується під впливом їх подвійного правового статусу, який поєднує проходження військової служби із здобуттям вищої військової освіти. Саме ця особливість ускладнює визначення місця служби, моменту виникнення обов'язку перебувати у визначеній локації та вибору виду юридичної відповідальності. Аналіз законодавства дав змогу систематизувати дев'ять найбільш поширених ситуацій правозастосування, у яких виникають помилки під час кваліфікації СЗЧ курсантів.

Аналіз положень ст. 407 КК України у поєднанні з практикою Верховного Суду засвідчив поступове формування єдиних підходів до кваліфікації самовільного залишення військової частини. Правові позиції, сформульовані у справах № 574/726/22 та № 473/3261/23, визначили критерії розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності, момент закінчення кримінального правопорушення та особливості застосування кримінального закону після добровільного повернення військовослужбовця. Разом із цим проведений аналіз показав, що більшість труднощів виникає не через зміст ст. 407 КК України, а через неоднакове тлумачення понять «місце служби», «самовільність» і «поважна причина» під час оцінювання обставин конкретної справи.

Таблиця 2

Розподіл профілактичних повноважень та нормативних прогалин у системі запобігання СЗЧ курсантів ВВНЗ

№ з/п	Суб'єкт профілактики	Наявні повноважен-ня	Нормативна основа	Виявлена нормативна прогалина	Пропозиція щодо удосконалення
1	Командир відділення	Щоденний контроль присутності курсантів, виявлення первинних ознак ризикової поведінки	Закон України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України»	Не визначено обов'язковий порядок документування первинних ознак ризику СЗЧ	Запровадити обов'язкову форму первинного рапорту про виявлення ознак ризику СЗЧ та встановити граничний строк його подання командиру навчального підрозділу (не пізніше 24 годин)
2	Командир навчальної групи	Контроль дисципліни та поведінки	Статут внутрішньої служби ЗСУ	Відсутність критеріїв оцінювання ризику СЗЧ	Закріпити у відомчому нормативному акті критерії оцінювання ризику СЗЧ курсантів, що забезпечить однаковий порядок первинного виявлення осіб групи ризику в усіх ВВНЗ.
3	Курсовий офіцер	Індивідуальна виховна робота	Положення про ВВНЗ	Не визначено періодичність профілактичних заходів	Визначити обов'язкову періодичність індивідуальної профілактичної роботи з курсантами, що унеможливить різне застосування профілактичних заходів між військовими закладами освіти.
4	Начальник факультету	Організація освітнього процесу	Положення про ВВНЗ	Відсутній алгоритм реагування на групи ризику	Затвердити єдиний алгоритм управлінського реагування на виявлення ознак ризикової поведінки, що скоротить строки прийняття службових рішень та усуне дублювання функцій посадових осіб.
5	Психологічна служба	Діагностика та супровід	Відомчі акти МОУ	Не визначено порядок передачі інформації командуванню	Врегулювати порядок інформаційної взаємодії психологічної служби з командуванням із визначенням підстав і строків передачі інформації, що забезпечить своєчасне реагування на кризові ситуації.
6	Юридична служба	Правове консультування	Закон № 2232-XII від 25.03.1992	Відсутність спеціалізованих методичних рекомендацій	Розробити єдині методичні рекомендації щодо правової оцінки дій курсантів у випадках СЗЧ, що забезпечить однакове застосування дисциплінарного, адміністративного та кримінального законодавства.
7	ВСП	Перевірка фактів відсутності на місці несення служби	Профільні акти МОУ	Неуніфікований порядок взаємодії з ВВНЗ	Запровадити стандартизований порядок інформаційної взаємодії між ВСП і ВВНЗ під час документування фактів СЗЧ, що скоротить строки оформлення матеріалів і передачі інформації.
8	ТЦК та СП	Облікові та розшукові функції	Законодавство про військову службу	Відсутність спеціального порядку щодо курсантів	Визначити окрему процедуру взаємодії ТЦК та СП із ВВНЗ щодо курсантів, які самовільно залишили місце служби, що усуне дублювання інформаційних запитів і прискорить їх розшук.
9	Орган досудового розслідування	Кримінально-правова оцінка	КПК України, КК України	Відсутність єдиних підходів щодо окремих ситуацій СЗЧ	Підготувати узагальнення практики Верховного Суду щодо кваліфікації СЗЧ курсантів, що забезпечить однакове застосування ст. 407 КК України та ст. 172-11 КУпАП.
10	Керівництво ВВНЗ	Загальна координація	Законодавство про військову освіту	Відсутність комплексної профілактичної моделі	Затвердити типову відомчу програму профілактики СЗЧ для всіх ВВНЗ, що забезпечить єдиний підхід до планування, координації та оцінювання профілактичної роботи.

Джерело: розроблено автором

Таблиця 3

Трирівнева модель усунення нормативних прогалин у системі профілактики СЗЧ серед курсантів ВВНЗ

№ з/п	Рівень профілактики	Суб'єкт реалізації	Інструмент впливу	Прогалина, що усувається	Очікуваний результат
1	Первинний	Командир навчальної групи	Моніторинг поведінки курсанта	Відсутність критеріїв ризику	Раннє виявлення проблем
2	Первинний	Психолог	Психологічний скринінг	Несвоєчасне виявлення кризових станів	Зниження ризику дезадаптації
3	Вторинний	Начальник факультету	Контроль груп ризику	Відсутність алгоритму реагування	Локалізація негативних тенденцій залишення військової частини
4	Вторинний	Юридична служба	Правове консультування	Недостатня правова обізнаність серед курсантів	Зменшення кількості порушень
5	Вторинний	ВСП	Перевірка фактів відсутності курсантів	Неузгодженість інформаційного обміну	Оперативне реагування
6	Третинний	Керівництво ВВНЗ	Стандартизований порядок реагування	Відсутність єдиного алгоритму дій	Скорочення процедурних помилок
7	Третинний	Орган досудового розслідування	Правова кваліфікація події	Неоднакове застосування законодавства	Єдність правозастосування
8	Третинний	ВВНЗ, ВСП, ТЦК та СП	Координована програма повернення до служби	Відсутність комплексної взаємодії між суб'єктами контролю на службою курсантів	Зменшення повторних випадків СЗЧ

Джерело: розроблено автором

Порівняння нормативного регулювання із реальною практикою діяльності ВВНЗ дало змогу встановити організаційно-правові прогалини у взаємодії суб'єктів профілактики СЗЧ. Найбільший дисбаланс спостерігається між детально врегульованим механізмом притягнення до відповідальності та недостатньо розвиненою системою раннього виявлення ризикової поведінки курсантів. Для усунення цього недоліку запропоновано авторську трирівневу модель профілактики, яка інтегрує дисциплінарні, психологічні, організаційні та правові механізми, визначає розподіл повноважень між посадовими особами ВВНЗ, Військовою службою правопорядку, ТЦК та СП і органами досудового розслідування та забезпечує послідовне реагування на кожній стадії формування ризику самовільного залишення військової частини.

Список літератури:

1. Бейкун А. Л., Пелагеша О. Г., Мина В. В. Юридична відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби: проблеми кваліфікації, реалізації, звільнення від реалізації. *Проблеми правоохоронної та освітньої діяльності.* 2025. № 2. С. 6–15. DOI: https://doi.org/10.59226/3041-1971.2.2025.6-15

2. Голець В. В., Попович А. С. Особливості кваліфікації самовільного залишення частини або місця служби (ст. 407 КК України). *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2026. № 1. ч. 2. С. 363–367. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.2.58

3. Замахін А. Л. Самовільне залишення військової частини або місця служби в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 11. С. 462–464. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/112

4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 12.07.2026).

5. Ленда О. В. Проблемні питання нормативного визначення об'єкту самовільного залишення військової частини або місця служби. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2022. Вип. 74. Ч. 2. С. 105–109. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.51

6. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 13.11.2025 у справі № 473/3261/23 (провадження № 51-895км25) щодо визначення моменту закінчення кримінального пра-

вопорушення, передбаченого ст. 407 КК України. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_kks_vp_vid_13_11_2025_roku_u_spravi_473_3261_23/ (дата звернення: 12.07.2026).

7. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 19.11.2024 у справі № 574/726/22 щодо розмежування адміністративної відповідальності за ст. 172-11 КУпАП та кримінальної відповідальності за ст. 407 КК України. URL: https://precedent.ua/123338390 (дата звернення: 12.07.2026).

8. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду щодо застосування ч. 5 ст. 401 КК України та звільнення від кримінальної відповідальності військовослужбовця, який уперше вчинив самовільне залишення військової частини та добровільно повернувся до проходження військової служби. URL: https://supreme.court.gov.ua/press/news/1776302/ (дата звернення: 12.07.2026).

9. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 22.12.2022 у справі № 750/2773/22 щодо призначення покарання за самовільне залишення військової частини або місця служби в умовах воєнного стану. URL: https://protocol.ua/ua/samovilne_zalishennya_v_ch_abo_mistsya_slugbi_%28yak_i_nez_yavlennya_tudi_vchasno%29_vchineni_v_umovah_voennogo_stanu_peredbachayut_viklyuchno_odin_vid_pokarannya_pozbavlennya_voli_navit_yakshcho_osoba_zgodom_dobrovilno_povernulas_%28vs_kks_sprava_750_2773_22_vid_22_12_2022_r_%29/ дата звернення: 12.07.2026)

10. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text (дата звернення: 12.07.2026).

11. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 р. № 548-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text (дата звернення: 12.07.2026).

12. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України : Закон України від 24.03.1999 р. № 551-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text (дата звернення: 12.07.2026).

13. Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України : Указ Президента України від 10.12.2008 № 1153/2008. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008#Text (дата звернення: 12.07.2026).

14. Про затвердження Положення про вищі військові навчальні заклади : наказ Міністерства оборони України від 27.05.2015 № 240. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0706-15#Text (дата звернення: 12.07.2026).

15. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці : Закон України від 13.12.2022 № 2839-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2839-20#Text (дата звернення: 12.07.2026).

16. Проєкт Закону про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо відповідальності за скоєння кримінальних правопорушень, пов'язаних із самовільним залишенням в умовах воєнного стану військової частини або місця служби : законопроєкт № 13260 від 05.05.2025 р. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56341 (дата звернення: 12.07.2026).

17. Статистика кримінальних проваджень: в ОГП розказали, скільки людей вчинили СЗЧ. *Судово-юридична газета*. 11 листоп. 2025. URL: https://sud.ua/uk/news/ukraine/345871-statistika-kriminalnikh-provadzhen-v-ogp-rozkazali-skilki-lyudey-vchinili-szch (дата звернення: 12.07.2026)

18. Цісар Д., Халимон С. Правовий статус курсантів у вищих військових навчальних закладах України: проблемні аспекти. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки.* 2025. № 2 (74). С. 61–65. DOI: https://doi.org/10.32689/2522-4603.2025.2.9

19. Шульга А. М., Міненков О. Д. Прикладні аспекти застосування ст. 407 КК України (самовільне залишення військової частини або місця служби). *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2025. Т. 34, № 1. С. 90–105. DOI: https://doi.org/10.32631/vca.2025.1.06

20. Юридична сотня. Самовільне залишення військової частини: наслідки, юридична відповідальність, повернення. 2025. URL: https://ldn.org.ua/consultations/samovilne-zalyshennia-viyskovoi-chastyny-naslidky-iurydychna-vidpovidalnist-povernennia/ (дата звернення: 12.07.2026)

Medynskyi D. V. LEGAL LIABILITY MECHANISMS FOR CADETS OF MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN CASES OF UNAUTHORIZED ABANDONMENT OF MILITARY UNITS: CURRENT CONDITIONS, LAW ENFORCEMENT CHALLENGES, AND PREVENTIVE MEASURES

The article examines the current legal framework governing the liability of cadets of higher military educational institutions for unauthorized abandonment of a military unit through a comparative analysis of the provisions of administrative and criminal legislation, the case law of the Supreme Court, and the existing regulatory framework. The study employs formal legal, comparative legal, systemic-structural, and logical-legal methods. The provisions of nine legislative and regulatory acts, four Supreme Court decisions, six recent

scholarly publications, and law enforcement materials covering the period from 2022 to 2025 were analysed. A comparative analysis was conducted of the legal status of cadets, the application of Article 172-11 of the Code of Ukraine on Administrative Offences and Article 407 of the Criminal Code of Ukraine, as well as the mechanisms of disciplinary liability. The findings demonstrate that the principal difficulties arise not from deficiencies in legal regulation but from inconsistent interpretation of the concepts of «place of service,» «unauthorized absence,» and «valid reason» when qualifying specific cases. The analysis of judicial practice shows that the legal positions established by the Supreme Court have ensured uniform approaches to determining the moment at which a continuing offence is completed and to distinguishing between administrative and criminal liability. At the same time, mechanisms for the early identification of cadets at risk remain insufficiently regulated. On this basis, the author proposes a three-level preventive model integrating disciplinary, organisational, psychological, and legal measures. The model defines the distribution of responsibilities among officials of higher military educational institutions, the Military Law Enforcement Service, Territorial Recruitment and Social Support Centres, and pre-trial investigation bodies, while ensuring a coordinated response at every stage of the development of the risk of unauthorized abandonment of a military unit. The scientific novelty of the study lies in integrating the analysis of cadets' legal status, judicial practice, and preventive mechanisms into a single conceptual framework. The proposed provisions may be used to improve the internal procedures of higher military educational institutions, enhance preventive activities, develop official response algorithms, and ensure the uniform application of military legislation.

Keywords: *cadets of military educational institutions, unauthorized abandonment of a military unit, military criminal offenses, legal liability of cadets, prevention of unauthorized absence, military discipline.*

Дата першого надходження статті до видання: 28.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 18.11.2026